

Торфените мумии – врата към древните загадки

Димитър Сиврев

Когато се говори за мумии, съвременният човек си представя Древен Египет със сфинксовете, пирамидите и запазените в тях мумифицирани тела на египетските владетели. Сравнително слабо известни обаче са торфените мумии – съхранени при естествени условия останки от древните жители на Европа.

Досега в торфените блатата на Северна Европа са намерени няколкостотин, повече или по-малко запазени човешки и животински тела, а продължават да се откриват нови и нови. Според немския изследовател

Алфред Дик (Alfred Dieck) извадените от торфа мумии са повече от 1850, но други учени твърдят, че това количество е силно завишено, а добре запазените тела, намерени в торфените блатата и съхранявани в европейските музеи, са не повече от 45.

Торфените блатата са разположени предимно в северните европейски страни, където има обширни заблатени местности – Шотландия, Дания, Нидерландия, Финландия, Норвегия, Швеция, Северна Полша, Беларус, Русия. Най-големите торфени блатата, които заемат площ колкото пет сегашни Българици, са разположени в Сибир. Основната блатна растителност е торфеният мъх, който включва около 300 растителни вида, съдържащи голямо количество вода. Срещат се и нискостеблени храсти, чиито корени приемат хранителни вещества от

торфа и торфения мъх. Торфът, който в продължение на хилядолетия се е образувал от бавното разлагане на торфен мъх при липса на кислород, в киселинни условия и повишена влажност, е с тъмнокафяв цвят и

може да съдържа остатъци от непълно разложени растения.

Местното население от векове използва торфа като естествено средство за отопление и тор за своите ниви, а в съвременното общество той е евтино гориво за малки електроцентрали. Поради това повечето торфени мумии са открити случайно от събирачи на торф. Имената, които са получили след ексхумацията, са най-често свързани с мястото, където са открити. В резултат на действието на хуминовите киселини в торфените блатата настъпва явление, наречено „торфено гъбене“, при което вътрешните органи намаляват обема си, кожата става тъмнокафява, а костите, останали без минерални соли, омекват и наподобяват хрущяли. Косата на консервирани хора се запазва, като в част от случа-

ите се оцветява в червено. В други случаи меките тъкани се разрушават, а се запазва само скелетът.

Най-старата официално регистрирана мумия е открита в торфено блато на Шалкхолц (*Schalkholz*) през 1640 г. Това е малка община в североизточната част на провинция Шлезвиг-Холщайн (*Schleswig-Holstein*), Германия. Останките не са запазени и не са изследвани, поради което не е ясно дали се касае за мъж или жена и от кой век са. Кратко описание на останките от Шалкхолц е направил Ван дер Санген в книгата си „Чрез природата към вечността“ (1996).

Откритията продължават и през XVIII в. – мъжът от Мулкираг (*Mulkeeragh*) е открит в торфа на графство Корк (*County Cork*), Ирландия, през 1753 г. Приема се, че се касае за мъж, тъй като тялото е облечено във военна униформа и е покрито с наметало. По-късно тялото е препогребано, поради което не е запазено до наши дни.

Подобна е съдбата и на следващата описана находка. През 1751 г. в Риепер Моор (*Rieper Moor*), Долна Саксония, Германия, е намерена торфена мумия, която не е оцеляла до наши дни, но грехата ѝ е съхранена и чрез съвременни изследвания е установено, че тя е от периода 253 – 348 г. сл.Хр.

По-подробно описание се е запазило за откритото през 1759 г. тяло на жена в Упхузер Клюмор (*Uphuser Klumoor*), провинция Долна Саксония, Германия. Тялото е било облечено в дълга греха с частично запазени бронзови украшения, вероятно – брошки. Жената е боса, а косата ѝ е оформена в плитки. В ръката си държи керамичен съд. Чрез модерни изследователски методи, приложени върху грехата, е установено, че тя е от периода 27 г. пр.Хр. – 393 г. сл.Хр. Тридесет години по-късно в същото блато са открити по-слабо запазени останки от женски труп. Описания и на двете мумии са направени от Ван дер Санген (1996).

Топографи, каито са работели върху картата на планината Друмкираг (*Drumkeeragh*) в графство Даун (*County Down*), Ирландия, през 1780 г. се натъкнали на останки от

Проф. д-р Димитър Сиврев е доктор по медицина, професор по анатомия и ръководител на Катедрата по анатомия при Медицинския факултет на Тракийския университет, Стара Загора. Той прилага за първи път в България пластинационния метод за консервиране на човешки тела на немския професор Пюнтер фон Хагенс и разработва нови методи за трайно съхранение на анатомични препарати, използвани за обучение на студентите по медицина.

жена. Откритието включва запазен, облечен скелет с частично съхранена сплетена коса. Къдрица от косата през 1781 г. е предадена на Елизабет Роудън (*Elizabeth Rawdon*) – графиня на Мойра, която през 1785 г. описва находката в археологично списание. Това е първото научно описание на останки от човешко тяло, намерено в торфено блато. До наши дни са се запазили само части от грехата и кичур от косата.

През XIX в. броят на откритите „блатни хора“ се увеличава, а интересът към намерените в торфените блатата останки се повишава, което довежда до полагане на повече грижи за тяхното съхраняване. От средата на това столетие са известни четиринадесет добре запазени торфени мумии, повечето от които и до днес се съхраняват в музеите на Западна Европа.

Мъжът от Недерфредерикс (фотография от 1898 г.)

Първата торфена мумия, която е фотографирана, е открита през 1898 г. в блатото Недерфредерикс (*Nederfrederiksmose*), разположено в Северна Ютландия, Дания, между областите Категат, Скагерак и Северно море. Останките са на мъж, по-късно наречен „Краглундски човек“, или „мъжът от Недерфредерикс“. На фотографията се вижда, че тялото е добре запазено, поставено е по гръб и е слабо извито наляво в горната си част. Не е изследвано с обективни физични методи, поради което не се знае времето, през което Краглундският човек е живял.

Почти четиридесет години преди това (1859) от блатото Стидсхолт (*Stidsholtmose*), разположено на полуостров Ютландия, е извадена глава на жена с тъмночервена коса. Тялото е било обезглавено приживе с остро оръжие, с прерязване между трети и четвърти шиен прешлен. Косата, с дължина 51 см, е добре запазена и е привързана с полуразрушена вълнена лента. Приема се, че тъмночервеният ѝ цвят се дължи на действието на химически вещества, които се съдържат в блатния торф. Тялото на „блатната жена от Стидсхолт“ не е намерено, а откритата глава, която се съхранява в музея на Копенхаген, не е изследвана за определяне на времето, през което е живяла.

Добре запазени останки на жена от желязната епоха, наречена „жената от блатото Хулдре“ (*Huldremose*), са датирани от перу-

ога 160 г. пр.Хр. – 340 г. сл.Хр. Тялото е открито на 15 май 1879 г. близо до Рамтен (*Ramten*) – Ютландия, от местния учител Нилс Хансон. Дамата е била с вълнена греха и две кожени наметала. Възрастта ѝ е определена на повече от 40 години. Първоначално изследователите приемат, че дясната ѝ предмишница е откъсната по време на изваждането

на трупа. По-късно се изказва предположението, че тя е починала от кръвозагуба след премахване приживе на горния крайник. Откриването на множество останки с отделени предмишници, включително и в нашата страна, което се свързва със защита

Реконструкция на облеклото на „жената от блатото Хулдре“ (експонат от Национален музей на Дания)

Останки от „блатната жена от Харалдскияер“, съхранени в стъклен саркофаг в гр. Вейле, Дания

от „вампирияване“, хвърля съмнение върху това становище. Първоначалното мнение е било, че жената е удушена, тъй като вълненото въже, с което е била привързана косата ѝ, е било обвито и около шията, но судебномедицински анализ е отхвърлил това предположение – по-скоро поставянето на въжето е имало символично значение при евентуално ритуално убийство.

С радиоизотопен анализ е доказано, че вълната, от която е изработена грехата, е с местен произход – от Швеция или Северна Норвегия.

С помощта на изследване с въглерод 14 се установява, че откритата също в Ютландия, но през 1835 г. Харалдскияерска жена (*Haraldskjaer kvinde*), е живяла между 500 и 401 г. пр.Хр., с което се отхвърля идеята, че това са останките на легендарната норвежка кралица Гунхилда (*Gunnhild*), живяла между 910 и 980 г. сл.Хр. Кралица Гунхилда Гормсготир е съпруга на Ейрик I, популярен

с прякора „Кървавата брагва“. Тя е героиня на многобройни исландски саги и е известна в историята като „майка на крале“. Днес останките на блатната жена от Харалдскияер се съхраняват в стъклен саркофаг в музея на гр. Вейле (*Veje*), Югоизточна Дания.

Най-добре изследвани и запазени са торфените мумии, открити през XX и XXI в. Това се дължи, от една страна, на повишения интерес към информацията за съответната епоха, която се е запазила в блатните човешки останки, а от друга – на използването на съвременни изследователски методи при тяхното изучаване.

Най-известната торфена мумия, наречена „Толундски човек“, е открита на 6 май 1950 г. от двама братя – Вуго и Емил, събиращи торф в блатото Бяелдсковдал (*Bjældskovdal*) край Толунд (*Tollund*). Толунд е малко селце, разположено на полуостров Ютландия в Дания, на около 12 км западно от Силкеборг (*Silkeborg*). Тялото е на-

Останките от Толундския човек, открити в торфеното блато Бяелдсковдал край Толунд, Дания

Реконструкция на Толундския човек (от експозицията на Регионален исторически музей Силкеборг)

мерено във фетална поза на дълбочина 2 м и е било толкова добре запазено, че откривателите първоначално са го възприели като жертва на скорошно престъпление. Назначената експертиза с помощта на въглерод 14 установява, че останките на този около 40-годишен мъж са от т. нар. предримска желязна епоха – около 350 г. пр.Хр.

За отличното състояние на Толундския човек може би е допринесло добре запазеното вълнено наметало, подплатено с

овча кожа, с което е бил обвит. Кожената примка около шията говори за убийство, но феталната поза, спокойният израз на лицето и затворените очи и уста насочват към религиозен ритуал, а не към изпълнена екзекуция. Въпреки запазените шийни прешлени двукратно то съдебномедицинско изследване (1950 и 2002 г.) приема, че човекът е обесен, а не удушен. За съжаление, недостатъчно развитите консервационни методи през 50-те години,

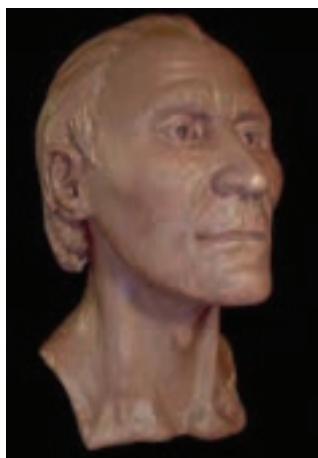
както и многобройните експертизи са довели до разрушаване на тялото.

Днес в музея на Силкеборг е изложено реконструираното тяло, съчетано с оригиналната, добре запазена глава.

Две години по-късно в торфено блато край село Граубале (*Grauballe*), в източната част на полуостров Ютландия, е открито тяло на мъж с яркочервена, добре запазена коса, който е живял в края на III в. пр.Хр., в т.нар. Ранна германска желязна епоха. Спо-

Мъжът от Граубале (от експозицията на музей Мьосгаард – гр. Орхус, Дания)

Лицева реконструкция на Мъжа от Граубале (от експозицията на музей Мьосгаард – гр. Орхус, Дания)

Лицева реконструкция на Мъжа от Клоничаван (от експозицията на Национален музей на Ирландия, Дъблин)

ред криминалисти гръклялът на мъжа е прерязан с остър нож, след което той е хвърлен в торфеното блато.

Приема се, че при Граубалския човек също става въпрос за ритуално убийство, характерно за тези времена. Останките, характеризирани от съвременниците като едно от най-големите открития от датската предистория, са пренесени в Праисторическия музей в гр. Орхус (*Aarhus*), където отново са изследвани и консервирани. Направена е лицева реконструкция. В наше време мъжът от Граубале е изложен за посетители в музея Мьосгаард (*Moesgaard Museum*), чиято нова сграда е открита през 1970 г.

Откритият при добив на торф през март 2003 г. близо до Дъблин, Ирландия, „Човек от Клоничаван“ (*Clonycavan*) първоначално също е бил възприет като жертва на съвременни убийци. Черепът му е счупен с остър предмет, вероятно – брадва, а белег от същото оръжие е запазен между носа и дясната очница. При започналото разследване е установено, че останките са на възраст около 2300 г. (392 – 201 г. пр.Хр.), което изключва възможността за съвременно убийство. Почти запазената му коса с модерна прическа е била обработена с гел, изработен на основата на растително масло и борова смола, внесен вероятно от Испания, което говори за съществували търговски връз-

ки между Севера и Юга на Европа, както и за богатия произход на индивидите. Макар и частично повредени от торфения багер, останките на този 20 – 25-годишен мъж са реконструирани и може да се видят в Националния музей на Ирландия в гр. Дъблин.

Какво е значението на откритите торфени мумии? Те са отличен източник на историческа информация за епохата, през която са живели. Добре запазените грехи, прически, украшения дават на археолозите сведения, каквито те не могат да получат от открити гробове, тъй като в тях рядко има запазени останки, различни от кости. Направена аутопсия на храносмилателния тракт често намира съхранена последната храна, което също е източник на информация за хранителните навици през онази епоха. Често в червата се откриват и паразити, което насочва към болестите, от които са боледували древните хора. Не на последно място ритуалните убийства показват религиозните навици и принасяне в жертва на езическите богове.

Добра информация за живота през столетията около Новата ера се получава и от останалите видове естествени мумии, които продължават да се откриват в различни части на света, като някои от тях, попаднали в суха почва или в ледници, са добре запазени. ■

SOS за африканските носорози

Белият, или еднорогият носорог (*Ceratotherium simum*)

Между едрите бозайници, които обитават днес нашата планета, носорозите са едни от най-уязвимите и застрашени от изчезване като биологически вид. В минали геологични времена Земята е била обитавана от повече видове, но до днес са оцелели само 5 вида. Два от тях – белият, или еднорогият носорог (*Ceratotherium simum*) и черният, или двурогият носорог (*Diceros bicornis*), обитават само африканския континент и тяхната численост, по данни на Световния фонд за дивата природа (WWF), катастрофално намалява. Останалите 3 вида, познати като индийски, суматренски и явански носорог, населяват азиатския континент и тяхната численост остава непроменяща се през последните десетилетия. Най-застрашен от изчезване между тях е яванският носорог. Носорозите са на второ място по големина след слоновете, но и техните размери и маса са доста внушителни – едри екземпляри на белия носорог достигат на дължина до 4 м и височина до 1,8 м, а теглото им е до 4 тона. Характерна особеност и на петте съвременни вида, освен наличието на различно развити рога на предната част на главата, е, че имат сравнително

слабо зрение – почти не забелязват предмети на разстояние над 50 – 60 м от тях, но за сметка на това имат отличен слух. Независимо че имат огромна маса и сравнително къси крака, африканските носорози са добри „бегачи“ и при опасност могат да развият скорост до 50 – 60 км в час.

В някои източноазиатски страни, главно в Китай, Виетнам, Индонезия и др., отдавна съществува един мит, който носи нещастие за всички съвременни

носорози. Това е заблудата, че рогата им имат лечебно действие при треска, простуда, язва и разни други болести, както и че са силен афродизиак. Този мит е разпространен и сред много африкански народи и племена, както и сред много европейци. Поради това носорозите, особено двата африкански вида, които имат значително по-едри рога, са подложени на изстребване в течение на векове. (В последните години някои зоолози считат, че зад името Бял африкански носорог вероятно съществуват 2 различни вида, но това не променя състоянието на силно намаляващата им популация). А възщност рогата на всички носорози са образувани основно от кератин – фибриларни структурни белтъци от групата на протеините, за които отдавна се знае, че не притежават такива всеобхватни лечебни действия. От кератин са образувани много органични структури – от хитина при ракообразните и насекомите до ноктите и косата при бозайниците, и неговата основна функция е осигуряване здравина и защита на важни органи.

Основната причина за катастрофалното намаляване на числеността на африканските

носорози са нерегламентираният лов и браконьерството, пред които си затварят очите правителствата на много от бедните африкански страни, независимо от строгите международни конвенции и правила, подписани и от тях. Съществуват сведения, че до Втората световна война числеността на белия носорог в Африка е била около 20 000 индивида, след което тя започва бързо да намалява и към 1990 г. неговата популация е едва около 100 индивида. От територията на известния африкански Национален парк „Гарамба“ в Конго (Garamba National Park) видът вече е обявен за „вероятно изчезнал“ („probably extinct“), а Международният съюз за защита на природата (IUCN) е поставил вида в категорията „Застрашен“ за целия африкански континент. „Критично застрашен“ („Critically Endangered“) е и двурогият (черният) носорог, който е представен все още от 3 съвременни подвида на африканския континент: Източен, Южен – централен и Западен. И при този носорог Западният подвид е обявен вече за „Изчезнал“ още през м. ноември 2011 г.

В резултат на мерки, предприети от редица международни и национални природозащитни организации, от края на 1900 г. до началото на 2005 г. се забелязва постепенно нарастване на броя както на белия, така и на двурогия черен носорог в много от африканските страни. Но едновременно с това отново се засилва и интересът към рогата на носорозите като афродизиак и „чудотворно“ лекарство за всякакви болести, в резултат на което отново от началото на новия век започва и масово изстребване на двата вида. В началото на 2017 г. в списание TRAFFIC BULLETIN – издавано от Международния съюз за защита на природата (IUCN) и Световния

фонд за дивата природа (WWF), е публикувана силно обезпокоителна справка за нарастването на отстрелите на носорозите в Южна Африка, която отново изправя света пред заплахата за пълно унищожаване на два от най-едрите и атрактивни бозайници, оцелели до днес на нашата планета. Така например през 2008 г. само в Южна Африка са отстреляни 83 носорога, през 2010 г. техният брой е 333, а през 2014 г. цифрата на убитите вече е застрашителна – 1215 животни са станали жертва на незаконен лов и трафик към други страни за „медицински“ цели и като трофеи. И това в началото на XXI в., когато медицината бележи нови върхове в лечението на много болести, а науката негвусмислено доказва, че кератиновите рога на носорозите са толкова силен афродизиак, колкото и ноктите, вълната и косата на животните и човека!

Да се надяваме, че здравият разум ще надгледее и човечеството няма да позволи през XXI в. да изчезнат едни от най-едрите и атрактивни представители на земното биоразнообразие! Международната общност и природозащитните организации вече обявиха SOS и за носорозите на нашата планета.

По TRAFFIC BULLETIN

Черният, или двурогият носорог (Diceros bicornis)